

Toespraak burgemeester Pierik namens gemeentebestuur Borne op 14 mei 2025 bij ontvangst van het Rapport “Joodse Burgers in Borne: bejegening, ontrechting en rechtsherstel”

Dames en heren,

14 Mei 1943, vandaag 82 jaar geleden, kwam in Sobibor een trein aan met 1444 personen. Onder hen 16 Joodse medeburgers uit Borne. Het is vanwege dit grootste aantal Bornse Joodse medeburgers tijdens een transport, dat wij hier vandaag bijeen zijn. Na drie lange dagen kwamen zij verzwakt en vermoeid uit de goederenwagons waarmee zij waren vervoerd vanuit Westerbork. Onder hen de 5-jarige Alfred Auerbach, het een-na-jongste slachtoffer uit Borne, en de 90-jarige Izak Zilversmid, de oudste van de Bornse Joden die werd weggevoerd. Zij werden het kamp binnengeleid dat naast het spoor lag en gescheiden in mannen en vrouwen. Daarna werden zij, in groepen van ongeveer vijfhonderd mensen, vermoord in de gaskamers van Sobibor.

Was de 5-jarige Alfred nog bij zijn vader Jacob? Heeft zijn moeder Martha hem nog een keer kunnen omhelzen toen ze werden gescheiden in mannen en vrouwen? Kon de hoogbejaarde Izak steun vinden bij anderen?

Deze holocaust-hel, die we ons amper kunnen voorstellen, was er niet van de ene op de andere dag. Deze genocide bouwde zich geleidelijk op. Onder andere Abel Herzberg beschrijft hoe de nazi's langzaam, stap voor stap het net van de vernedering, de rechteloosheid, de ontmenselijking rond de Joden sloten. Een net dat ook de 115 Joodse Bornenaren omsloot en waardoor 73 van hen werden vermoord in concentratiekampen.

De door haat-gedreven nazi-ideologie kwam aan de macht in Duitsland en door veroveringsoorlogen ook daarbuiten, waaronder Nederland. De nazi's wisten velen die binnen hun machtsbereik waren, te verlokken en te dwingen tot medeplichtigheid en medewerking aan hun plannen tegen de Joden. Zo ook de gemeentelijke bestuurders en ambtenaren van Borne.

Maar ook voor de Duitse bezetting waren er al de nodige situaties, waar we met de kennis van nu, onze afschuw over uitspreken. Zo vroeg in 1939, dus na de Kristalnacht, Emma Sachs-Jacobs een verblijfsvergunning aan voor haar neef Willy Middenberg en voor Herman Klein. Beiden bevonden zich in een concentratiekamp. De familie Sachs en het Joodse Vluchtelingen Comité Borne waren bereid om voor hun onderhoud te zorgen. Maar de gemeente-veldwachter die hierover moest adviseren was niet overtuigd van hun werkelijke emigratie-intentie en bracht een negatief advies uit dat door burgemeester Schaepman van Borne werd overgenomen. Op basis daarvan weigerde de minister een verblijfsvergunning. In veel andere gevallen waren er gelukkig wel positieve adviezen uitgebracht. En bij boeren in de gemeente verbleven vanaf 1931 meer dan 30 jonge mannen en vrouwen ter voorbereiding op hun emigratie, de zogenaamde Palestina-pioniers.

De stapsgewijze uitrol van het nazi-plan met de Joden werd al heel snel na de Duitse bezetting in 1940 in gang gezet. Mijn voorganger Schaepman vorderde op 2 juli 1940 dat alle niet-arische vreemdelingen, die na 1 januari 1933 Duitsland hebben verlaten en in de gemeente Borne wonen, zich binnen 8 dagen bij hem moeten aanmelden. In oktober 1940 moest in opdracht van de burgemeester ariërverklaringen worden ingevuld. En in januari 1941 stuurde Schaepman de beruchte lijst met 115 in Borne wonende Joden naar de Sicherheitspolizei in Enschede. Vele verordeningen volgden en de gemeente Borne voerde ze plichtsgetrouw uit. De uitsluiting en isolering van de Joden, de onteigening van hun bezittingen, de deportaties, alle maatregelen hieromheen verkregen medewerking van de gemeente Borne. En of het nu ging om de RKSP-burgemeester of loco-burgemeester, de NSB- of partijloze-plaatsvervangend burgemeester of de partijloze nieuwe burgemeester, allen verleenden medewerking.

Uit het rapport dat nu voor ons ligt, blijkt dat de gemeente Borne geen Joods vastgoed of landbouwgronden heeft gekocht. Ook is duidelijk geworden dat in alle gevallen tussen 1947 en 1948 rechtsherstel heeft plaatsgevonden. En er zijn geen aanwijzingen gevonden van naheffingen op gemeentelijke belastingen.

Wat mij met grote schaamte trof was de declaratie van 227 gulden die onze naoorlogse voorgangers in 1950 indienden bij het ministerie van Financiën voor gemaakte kosten voor deportaties!

Beste mensen, onderzoeker Eva van Leeuwen en haar collega's van het onderzoeksteam van de Radboud Universiteit, hadden niet tot taak om te oordelen over het handelen van de gemeente Borne gedurende en rond de oorlogsjaren. Het rapport dat zij hebben uitgebracht beschrijft op duidelijke wijze de ontwikkelingen in deze jaren en plaatst de omstandigheden en settingen in de context van die periode. Daarmee biedt het rapport de opmaat tot een moreel oordeel door politiek en publiek over het handelen van het gemeentebestuur Borne.

Ik wil Eva van Leeuwen, Charlotte Dommerholt, Prof. Wim van Meurs en Dr. Jan Julia Zurné danken voor het gedegen, zorgvuldige, genuanceerde en goed leesbare rapport. Mariet Blokhuis wil ik graag danken voor het monnikenwerk dat zij heeft verricht door het vooronderzoek naar de onteigeningen van panden en het rechtsherstel hiervan. En dank ook aan de begeleidingscommissie bestaande uit Annette Evertzen, Hennie Noordhuis, Jo de Leeuw en archivaris Niels Bakker.

Vandaag bij het in ontvangst nemen van het rapport staan wij stil bij het onvoorstelbare leed dat onze Joodse medeburgers trof en het aandeel dat de Bornse gemeentelijke overheid daarin had.

Het rapport lezend, kan de conclusie niet anders zijn dan dat onze Bornse Joodse medeburgers van toen, die langzaam maar zeker alle rechten werden ontnomen en werden verdreven, in de steek zijn gelaten door de bestuurlijk verantwoordelijken van toen. De gemeente Borne werkte mee aan de uitvoering van anti-Joodse maatregelen die zonder protest werden ingevoerd. Een zeer pijnlijke conclusie, want zonder medewerking en medeweten van onze voorgangers en hun ambtenaren was een effectieve uitvoering niet mogelijk.

Het gemeentebestuur van Borne, verantwoordelijk voor veiligheid en welzijn van al haar inwoners, liet haar Joodse medeburgers in de steek. Ook in Borne is door het bestuur verzaakt als het gaat om de grondwettelijke plicht om burgers en hun veiligheid zo goed mogelijk te beschermen. En dat is onvergeeflijk.

Herstellen kunnen wij dit niet, maar erkennen wel.

Het heeft, ook in Borne, veel te lang geduurd voordat het besef echt doordrong dat onze Joodse medeburgers, onze toenmalige vrienden en burens, onbeschrijflijk en onvoorstelbaar leed is aangedaan.

Pas in de laatste decennia is er gepaste aandacht gekomen voor het lot van de Joodse bevolking tijdens de Tweede Wereldoorlog. Pas toen werden er in het land, en ook in Borne, monumenten zoals 'het Jasje' opgericht om het aangedane leed blijvend te kunnen herdenken. Pas toen werden er Stolpersteine gelegd.

Dames en heren, in het bijzonder onze gasten uit de Joodse gemeenschap,

Het is laat..... maar nooit te laat om excuses aan te bieden.

Ik wil dat vandaag, namens de gemeenteraad van Borne, het college van burgemeester en wethouders en als burgemeester van Borne, uit de grond van mijn hart, uitspreken.

Een diepgevoeld en welgemeend excuus voor het handelen van het gemeentebestuur Borne jegens de Joodse inwoners in onze gemeente tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Door deze excuses en met de kennis die wij hebben door dit rapport ontkomen wij niet aan het geven van een moreel oordeel over het handelen van het gemeentebestuur Borne tijdens en rond de Tweede Wereldoorlog. Wij doen dat vanuit het besef dat normen en waarden tijdsgebonden zijn en onderkennen daarmee dat vanuit het heden oordelen over onze voorgangers grote zorgvuldigheid vergt.

Daarom zullen wij ons in de komende maanden verder verdiepen en goed luisteren naar reacties naar aanleiding van het rapport zoals het nu voor ons ligt. Mede op basis daarvan geven we in september duidelijkheid over de opvolging die het gemeentebestuur Borne geeft aan de excuses en daarmee aan de conclusies en bevindingen in het rapport.

Graag overhandig ik het rapport en deze toespraak met excuses aan Jo de Leeuw, representant van de Joodse gemeenschap Borne.